

A. E. BAUBITSCHKE

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Stanford Καλλιφορνίας

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ *

I

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Ἡ ζωὴ μιᾶς πόλεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς καὶ τοὺς ὑπερασπιστάς της. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τοῦ Δυτικοῦ κόσμου διετήρησαν τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι τὰς ἔδρυσαν, τὰς ἐκόσμησαν ἢ τὰς ἀνίδρυσαν ἀφοῦ κατεστράφησαν ἐκ τοῦ πολέμου ἢ ἐξ ἄλλων δεινῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία μιᾶς πόλεως ἀσχολεῖται μὲ τὰς περιόδους ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοιαύτης φύσεως ἐπιδιώξεις.

Φυσικὰ μία πόλις δὲν ἀποτελεῖται ἀπλῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὰς οἰκίας καὶ τὰ οἰκοδομηματὰ της, οὔτε μόνον ἀπὸ τὴν γῆν της, ἀλλὰ ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν της, ὑπὸ τοῦ τρόπου διαχειρίσεως τῶν ἐξωτερικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑποθέσεων της, τῆς παιδείας τῶν νέων καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῶν διὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς τάφους τῶν προγόνων των, τῆς ἀγάπης των πρὸς τὴν τέχνην, τὴν φιλολογίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀπὸ τὴν προσπάθειάν των νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν δημιουργίαν τοιούτων καλλιτεχνικῶν ἐπιτευγμάτων ἐντὸς τῆς πόλεως των, ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τὸ ὕψος τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν, τέλος δέ, ἀλλ' ὄχι τελικῶς, ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν μέριμναν διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Τὴν ζωὴν μιᾶς πόλεως διαμορφώνει τὸ σύνολον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται κατὰ κανόνα εἰς περιόδους ἀκμῆς, φθίνουσι δὲ καθ' ὃν χρόνον μία πόλις ἀναμένει νέαν ὥθησιν ἀπὸ ἄλλην γενεάν δυναμικῶν πολιτῶν.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ χαρακτηρίζουν ἰδιαιτέρως τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνήκουν ἀπλῶς εἰς τὰς παλαιστάτας πόλεις τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὑπάγονται ἐπὶ πλέον εἰς τὰς ὀλίγας, πόλεις περὶ τῶν ὁποίων κατέχομεν ἀδιά-

* Ὁμιλία γενομένη ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τὴν 28ην Ἰανουαρίου 1964.

σπαστον σειρὰν πληροφοριῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι σήμερον. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἰδρῦθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τοῦ ἥρωος Θησέως, περίπου μίαν γενεάν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου. Ἡ Ἀκρόπολις καὶ ἡ περίξ αὐτῆς περιοχὴ εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ κατοικηθῆ, τὸ δὲ ἀνάκτορον τῶν πρώτων βασιλέων εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Θησεὺς περιέλαβε ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ὁλόκληρον τὴν Ἀττικὴν, πλὴν τῆς Ἐλευσίνας, ὅχι διὰ κατακτήσεως τῶν ἐδαφῶν ἀλλὰ διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν ἡγεμόνων τῶν μεγαλυτέρων χωρίων καὶ ἐδημιούργησε τὴν πρώτην Πόλιν, ὅπως αὕτη ἀπεκλήθη ἀργότερον. Δικαιολογημένως λοιπὸν αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἐπανηγύριζον διὰ τὸ ἐπίτευγμά του, τὸν Συνοικισμὸν καὶ ἐτίμων τὸν ἴδιον ὡς ἰδρυτὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ γεγονότος διειτηρεῖτο μέχρι καὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχάραξεν ἐπὶ τῆς πύλης του μίαν ἐπιγραφὴν διαχωρίζουσαν τὴν νέαν του πόλιν ἀπὸ τῆς πόλεως τοῦ Θησέως.

Ὁ τύραννος Πεισίστρατος συνέδεσε ἀκολούθως τὸ ὄνομά του μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οὗτος ὑπῆρξε μέγας οἰκοδόμος, συγχρόνως δὲ προώθησε καὶ ὑπεστήριξε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Αἱ ἐργασίαι καὶ αἱ ἐπιδιώξεις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν υἱῶν του συνέτισθησαν καὶ διηρυνήθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸν Περικλέα καὶ τοὺς συνεργάτας του. Ἀπόδειξιν τῆς ἰδιαίτερας τῶν φροντίδος παρέχουν αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐξωραϊσμὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς Ἀγορᾶς καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας, ὅπως καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν δραματικῶν ἀγώνων τῶν Διονυσίων καὶ τῶν ἀθλητικῶν κατὰ τὰ Παναθήναια.

Ἡ ἐπομένη γενεὰ τῶν Ἀθηναίων (510-480 π.Χ.) χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐκδίωξιν τῶν τυράννων, τὴν καθιέρωσιν τῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τὴν Σαλαμίνα. Μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, οἱ νικηταὶ ἐπέστρεψαν εἰς μίαν πόλιν, ἡ ὁποία εἶχε καὶ καὶ καταστροφὴ ἐξ ὁλοκλήρου δύο φορὰς, εἰς μίαν πόλιν ἡ ὁποία δὲν ὤφειλε μόνον νὰ ἀνοικοδομηθῇ ἐξ ἀρχῆς τὰ τεῖχη, τὰ ἱερὰ καὶ τὰς οἰκίας της, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἀστικὴν καὶ πολιτικὴν τῆς ζωῆς. Ἐπὶ πλεόν ἔπρεπε νὰ καθιερωθῇ μία νέα ἐξωτερικὴ, στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ πολιτικὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν νέαν θέσιν τῶν Ἀθηναίων ὡς δευτέρα μεγίστη δύναμις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν Σπάρτην, τῆς ὁποίας ἡ στρατιωτικὴ ὑπεροχὴ ἦτο ἀδιαφιλονίκητος.

Αἱ Ἀθῆναι κατῴρθωσαν νὰ ἐπιδύσουν ὅλα αὐτὰ τὰ ζητήματα εἰς τὸ διάστημα τῆς ζωῆς ἑνὸς καὶ μόνον ἀνδρός, τοῦ Περικλέους. Κυρίως ὅμως, εἰς τὸ διάστημα αὐτό, ἀνεδείχθησαν ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ πόλις καὶ ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ὅταν δὲ μετὰ χίλια περίπου ἔτη ἡ σκιά τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐπιπτεν ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ Ἀθῆναι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἡ ἔδρα μαθήσεως. Ἡ ἔλευσις τῶν

Ἐρούλων ἐπέφερεν μεγάλας ζημίας εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους, διέφυγεν ὁμως αὕτη τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γότθων καὶ τὴν γενικὴν καταστροφὴν, διότι πολλὰ μνημεῖα σωζόμενα μέχρι σήμερον πρέπει νὰ διετηροῦντο καὶ τότε εἰς τὴν θέσιν τῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ πόλις ἀνφωδομήθη, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ἀρκετὰς φορὰς: κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, κατὰ τὸν 1^{ον} αἰῶνα μετὰ Χριστὸν αἰῶνα διὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν φίλων του, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Αὐτοὶ λοιπὸν ὑπῆρξαν οἱ ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἐδημιούργησαν καὶ διετήρησαν τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν, αἱ δὲ πράξεις τῶν ἐχαρκτήρισαν τὰς σπουδαιότερας περιόδους τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπιφανέστερος πάντων ἀνεδείχθη ὁ Περικλῆς, ἡ δὲ ἐποχὴ του κατέστη ἡ ἐνδοξοτέρα περίοδος τῆς πόλεως· καὶ ἡ περίοδος αὕτη θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ σήμερον.

Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι αἱ ἐπιτεύξεις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Περικλέους καὶ μόνον, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τὰ πάντα ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐξετελέσθησαν διὰ τῶν προσωπικῶν τοῦ ἐνεργειῶν, καὶ ὅτι κανεὶς ἄλλος δὲν σενέβαλεν εἰς τὰς προσπάθειάς του. Τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἀποδίδεται εἰς τὸν Περικλέα, διότι χωρὶς ἐκεῖνον ἡ πόλις δὲν θὰ εἶχεν ἐκτελέσει πᾶν ὃ τῇ ἔπραξεν. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του μετεβλήθη ἡ κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ὑφισταμένη πολεμικὴ ναυτικὴ συμμαχία εἰς συμμαχίαν εἰρηνικὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον, πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἀθηνῶν βεβαίως. Ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ τοῦ πολιτεύματος ἐπέβαλε τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσίων λειτουργῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεγέθους τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῶν καὶ εἰς τὰ πλήθη τῶν πολιτῶν τὴν καταβολὴν χρηματικῶν ποσῶν ὑπὲρ τῆς λειτουργίας τῶν δημοσίων, πολιτικῶν καὶ δικαστικῶν ὑπηρεσιῶν. Αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ φιλολογία ἐπροστατεύθησαν ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς εὐρέος οἰκοδομικοῦ προγράμματος, διὰ τῆς ἀπασχολήσεως δηλαδὴ τῶν ἀρχιτεκτόνων καὶ καλλιτεχνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ὁργανώσεως καὶ τοῦ παλλαπλασιασμοῦ τῶν δημοσίων ἑορτῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων παρουσιάζοντο εἰς τὸν λαὸν μουσικά, ποιητικὰ καὶ δραματικὰ ἔργα τῇ συνοδείᾳ χοροῦ. Αἱ δημόσιαι συζητήσεις προσέλαβον πνευματικὸν χαρακτήρα καὶ ὑπέθαλψαν τὴν κίνησιν τῶν σοφιστῶν προξενήσασαι τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Σωκράτους. Ἀπὸ τὸν λόγον καὶ τὸν ἀντίλογον ἀνεπτύχθησαν αἱ Ἀττικαὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Λύκειον καὶ ὁ Κῆπος. Δικαίως λοιπὸν ὁ Περικλῆς ἐθεωρήθη ἡδὺ ὑπὸ τῶν συγχρόνων του στενότατα συνδεδεμένος πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις αὐτάς· οἱ πολλοὶ τὸν ἐπέκριναν καὶ μόνον ὀλίγοι τὸν ἐπῆνεσαν. Ἀλλ' ὁμως καὶ οἱ ἐπικριταὶ του καὶ οἱ θαυμασταὶ του συνεφώνουν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι χωρὶς τὸν Περικλέα τὰ πράγματα θὰ ἦσαν πάρα πολὺ διαφορετικά.

Ἀρχίζομεν μὲ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν,

διότι ὁ ἐπιτυχὴς χειρισμὸς τῶν πολεμικῶν προβλημάτων ἐπηρέασε βαθύτατα τὰς λοιπὰς ἐκδηλώσεις τῆς πόλεως, ἐνῶ συγχρόνως τὰ ἱστορικά γεγονότα παρέχουν ἓνα πρόχειρον χρονολογικὸν διάγραμμα ὁλοκλήρου τῆς περιόδου.

Ἡ νικηφόρος ἔκβασις τῶν Περσικῶν πολέμων συνετέλεσεν μὲν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ συμβάλῃ οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξ ἄλλου οὐδὲν κέρδος θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς διαιωνίσεως τοῦ πολέμου πέραν τοῦ Αἰγαίου πελάγους μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἐπίσης θὰ ἀπετέλει μέγα μειονέκτημα διὰ τὰς Ἀθῆνας καὶ τοὺς συμμάχους τῶν ἡ διαπάνη χρημάτων, ἐξοπλισμῶν καὶ ἀνθρωπίνων δυνάμεων εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ χρήσις αὐτῶν εἰς εἰρηνικὰς ἀπασχολήσεις, Ἐὰν θέλωμεν λοιπὸν νὰ σκιαγραφήσωμεν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς τρίτης καὶ τετάρτης δεκαετίας τοῦ 5ου αἰῶνος, πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῶν πράξεων αἱ ὁποῖαι ἐσχετίζοντο ἀμέσως πρὸς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον καὶ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι προδιαγράφουν τὴν οἰκουμενικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Περικλέους.

Ἡ ἀπόφασις τῆς διατηρήσεως τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος καὶ τῆς ὁργανώσεως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν Ἑλληνικῆς μαχητικῆς δυνάμεως ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην τῶν Πλαταιῶν καὶ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἀριστείδου κατὰ τὴν διάρκειαν συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Συνταχθεῖσα, ἐν μέρει, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀμφικτιονιδῶν ἡ συμμαχία τῶν Πλαταιῶν προέβλεπε μίαν ἐτησίαν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων (προβούλων) καὶ παρατηρητῶν (θεωρῶν), οἱ ὅποιοι θὰ συνεζήτουν τὰς ὑποθέσεις τῆς συμμαχίας καὶ θὰ ἀπεφάσιζον περὶ τῆς πολιτικῆς γραμμῆς. Ἐπίσης καθιερώθη ἡ τέλεσις πενταετηρικῶν ἀγώνων εἰς τὰς Πλαταίας, τῶν Ἐλευθερίων, οἱ δὲ Πλαταιεῖς, (ὅπως καὶ οἱ Δελφοὶ κατὰ τὰς Ἀμφικτιονίας) θὰ ἐθωροῦντο ἱεροὶ τελοῦντες τὰς θυσίας ἐν ὀνόματι ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ παραλλήλου οἱ Ἕλληνες ὠρκίσθησαν ὅτι οὐδέποτε θὰ συνωμολόγουν εἰρήνην μετὰ τῶν βαρβάρων καὶ θὰ κατέλιπον τὰ ἱερά των, πυρποληθέντα καὶ καταστραφέντα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὥς αἰῶνια μνημεῖα τῆς βαρβαρικῆς ἱεροσυλίας. Ἡ ἡνωμένη Ἑλληνικὴ δύναμις ἀπετελεῖτο ἐκ 10.000 ἀνδρῶν, 1.000 ἱππέων καὶ 100 πλοίων, ἡ δὲ ἀρχηγία τῆς συμμαχικῆς δυνάμεως ἀνετέθη εἰς τὴν Σπάρτην.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν, εὗρον τὴν πόλιν τῶν τελείως κατεστραμμένην καὶ εἶχον μὲν συμφωνήσει νὰ μὴ ἀνεγείρουν τὰ ἱερά των, ἀπεφάσισαν ὅμως παρὰ τὴν μεγάλην ἀντίδρασιν τῶν Σπαρτιατῶν νὰ ὀχυρώσουν τὴν πόλιν τῶν τὸ ταχύτερον. Εἰς τὴν ἐπιδιώξιν τῶν ἐπέμειναν προτρεπόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ ὁποῖος ἔβλεπεν ὅτι μόνον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ πόλις θὰ ἦτο ἀσφαλεστέρα εἰς περίπτωσιν νέας Περσικῆς ἐπιθέσεως ἢ καὶ πιθανῶς ἄλλης Ἑλληνικῆς προσβολῆς. Ἀκο-

λούθως ὠχύρωσε τὸν Πειραιᾶ καὶ συνέδεσε μὲ τείχη τὴν πόλιν πρὸς τὸν λιμένα, ἐξασφαλίζων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἄνετον ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἀκόμη καὶ ἐν καιρῷ πολιορκίας. Τὴν ὀχύρωσιν τῶν 'Αθηνῶν οἱ Σπαρτιᾶται ἐθεώρουν ὡς μίαν συνεχῇ πρόκλησιν καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν ὄρων, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλον εἰς τοὺς 'Αθηναίους, ἦτο καὶ ἡ κατεδάφισις τῶν τειχῶν. Οἱ 'Αθηναῖοι βαρέως ἔφερον τὴν ταπεινώσιν αὐτὴν καὶ δὲν ἠσθάνοντο πραγματικῶς ἐλεύθεροι, μέχοις ὅτου, δέκα ἔτη ἀργότερον, κατώρθωσεν ὁ Κόνων νὰ ἐπανακτίσῃ τὰ τείχη. Οὕτω διὰ τῆς ὀχυρώσεως τῶν 'Αθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς ἀναπτύξεως μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, προητοιμάσθη ἡ μεγάλη ἐποχὴ τοῦ Περικλέους, ἐνῶ συμβολὴ τοῦ 'Αριστείδου ὑπῆρξεν ἡ πρότασις του περὶ συνάψεως τῆς συνθήκης τῶν Πλαταιῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐθεσπίσθη εἰς νέος θεσμός, ὁ ὁποῖος ἐτίμησεν τὴν 'Αθηναϊκὴν πολιτείαν: ἡ ἔτησίᾳ ἐπιμνημόσυνος τελετὴ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ ἡ διαιωνίσις τῆς μνήμης των διὰ τῆς ἀνεγέρσεως μνημείων. Εἰς δύο ἐξαιρετικὰ περιπτώσεις τὸν 'Επιτάφιον ἐξεφώνησε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο περὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον, καὶ διὰ τὰ πρῶτα θύματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ λόγοι δὲ αὐτοὶ διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν. Αὐτοὶ οἱ ἐτήσιοι 'Επιτάφιοι παρῆχον ἐπίσης τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνασκόπησιν τῆς προγενεστέρας ἐνδόξου ἱστορίας τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἐνέπνεον πατριωτισμὸν εἰς τὴν νέαν γενεάν καὶ γενικώτερον εἰς ὁλόκληρον τὸν λαόν. Οἱ περισσότεροι 'Αθηναῖοι ἐδιδάσκοντο διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὴν ἱστορίαν των, οἱ δὲ μεγάλοι ἱστορικοὶ τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰῶνος προσεπάθουν ματαίως, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ διορθώσουν μερικὰ τῶν φανερῶν σφαλμάτων, διότι ἡ λαϊκὴ παράδοσις ἦτο πολὺ ἰσχυρά.

Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ 'Αριστείδης ἀνεφέρθησαν ἤδη ὡς κατευθύνοντες τὰς ὑποθέσεις τῶν 'Αθηναίων. Μετὰ τὰ Περσικὰ εἶχον ἀποκτήσει καὶ οἱ δύο μεγάλην προσωπικὴν δύναμιν καὶ ἐπηρεάζον ἀποτελεσματικῶς τὰς ἀποφάσεις τῶν 'Αθηναίων ἐργαζόμενοι ἐξ ὕσου διὰ τὴν πατρίδα των. Μεταξὺ των εἶχε ἀναπτυχθῇ μία ἄμιλλα, ἐθεωροῦντο δὲ διὰ τοῦτο ἀνταγωνισταὶ μᾶλλον παρὰ ἐχθροί. Εἰς τὴν Σπάρτην ἔφθασαν καὶ οἱ δύο μαζύ, συνοδευόμενοι ἀπὸ κάποιον 'Αβρώνυχον ὡς τρίτον μέλος τῆς πρεσβείας, διὰ νὰ συζητήσουν περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν 'Αθηνῶν. Καὶ ἄλλοι ὅμως 'Αθηναῖοι στρατηγοὶ ἀνέπτυξαν ἀνάλογον δρᾶσιν. Τὸν 'Αριστείδην εἰς τὰς Πλαταιὰς ἠκολούθησαν ὁ Λεωκράτης καὶ ὁ Μυρωνίδης. Κατὰ πρότασιν τοῦ 'Αριστείδου ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα ζητήσουν βοήθειαν ὁ Κίμων, ὁ Ξάνθιππος καὶ ὁ Μυρωνίδης. Ἀκολουθῶς ὁ Ξάνθιππος, πατήρ τοῦ Περικλέους, ἠγήθη τοῦ 'Αθηναϊκοῦ στόλου εἰς τὴν Μυκάλην, ἀναλαβὼν δὲ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν

τοῦ Λεωτυχίδου καὶ τῶν λοιπῶν Πελοποννησίων τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατευμάτων, κατέλαβε τὴν Σηστόν, τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν πόλιν, ἣ ὅποια ἀπληλευθερώθη ἐκ τῆς Περσικῆς ἐξουσίας. Ἐξ αὐτῶν, ὁ Κίμων καὶ ὁ Μυρωνίδης ἀνῆκον εἰς τὴν νέαν γενεάν, ἐνῶ οἱ λοιποὶ, καὶ ἀσφαλῶς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ξάνθιππος εἶχον γεννηθῆ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τυραννίδος τοῦ Ἰππίου. Ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἀριστείδης εἶχον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, ὁ ὅποιος τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν ἐναυμάχησε μετὰ τῶν συμμάχων πρὸς τοὺς Πέρσας. Ὅταν δὲ ὁ Πανσανίας ἀπώλεσεν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμμάχων καὶ τῶν ἐφόρων τῆς πατρίδος του καὶ οἱ Σπαρτιάται μετὰ τῶν Πελοποννησίων ἀπεσύρθησαν τοῦ κατὰ τῆς Περσίας ἀγῶνος, οἱ ὑπολειφθέντες σύμμαχοι, κυρίως οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Νησιῶται, προσέφερον τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ τοὺς εἶχε προξενήσει ἐντύπωσιν ἡ δικαιοσύνη τοῦ Ἀριστείδου καὶ ἡ καλωσύνη τοῦ Κίμωνος.

Ἀφ' ὅτου ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος κατέστη μία ναυτικὴ ἐπιχείρησις καὶ αἱ πλείσται τῶν συμμάχων πόλεων ἦσαν νησιωτικαὶ ἢ παράλιοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὁ Ἀριστείδης ἀναδιωγράψασα τὴν συνθήκην τῶν Πλαταιῶν, τὴν ὁποίαν αὐτοὺς ὁ ἴδιος εἶχε προτείνει, καὶ μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς. Ἐκαστον μέλος ὥφειλε τώρα νὰ συνεισφέρει ἀναλόγως τῆς δυνάμεώς του, κατ' ἐκτίμησιν γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, πλοῖα ἢ χρεῖμα. Συνεστήθη συμβούλιον δέκα ταμιῶν Ἀθηναίων, τῶν Ἑλληνοταμιῶν, διαχειριζομένων τὸ δημόσιον χρῆμα μὲ ἔδραν τὴν Δῆλον. Σκοπὸς τῆς νέας συμμαχίας παρέμεινεν καὶ πάλιν ὁ διαρκὴς ἀγὼν κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐνῶ ὁ νέος ὄρκος συνῆγωνε διὰ παντὸς τοὺς συμμάχους.

Οὕτω συνεστήθη ἡ περίφημος Δηλιακὴ Συμμαχία ὥς ἀποτέλεσμα κυρίως τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἀριστείδου, ἐπιδιώκουσα κατ' ἀρχὴν τὴν ἐξασφάλισιν στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς, ἣ ὅποια ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Περσίας. Ἀπώτερος ὁμως σκοπὸς ὑπῆρξε ἡ ἐδραίωσις τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς καθιερώσεως ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἑνὸς νέου πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ προγράμματος πρὸς ὄφελος ὄχι μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν συμμάχων τῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει.

Εἰς τὸ ἐξῆς οὐδὲν μέλος τῆς συμμαχίας ἠδύνατο νὰ ἀθετήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ἐπικυρωθεῖσας διὰ τῶν ἱερῶν ὁρκῶν καὶ νὰ παραβλέψῃ τὰς ὑποχρεώσεις του χωρὶς νὰ ἐπισύρῃ τὴν τιμωρίαν ὁλοκλήρου τοῦ συνασπισμοῦ. Οὕτω μερικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι «ἐστασίασαν», ὑπετάγησαν διὰ τῆς βίας, ἐνῶ γενικῶς ἐσημειώθησαν ἐλάχισται ἀποστασίαι καὶ ὁ συνασπισμὸς ἐλειτούργησε πολὺ καλῶς κατὰ τὴν τρίτην καὶ δὴ κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετίαν τοῦ 5ου αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν κυρίως τοῦ Κίμωνος. Πάντως ὅσον περισσοτέρας ἐπιτυχίας ἀπέσπα ὁ Κίμων καὶ οἱ Πέρσαι ἀπεσύροντο ἐκ τοῦ

Αἰγαίου παραμένοντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τόσον μικροτέραν σημασίαν ἀπέκτιν ὁ ἀγὼν διὰ τοὺς συμμάχους· διότι ἄφ' ἑνὸς μὲν ᾗσθάνοντο ὅτι αἱ οἰκίαι τῶν ἦσαν καλῶς προστατευμέναι, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐθεώρουν τὴν εἰσφορὰν ἐπαχθὴ καὶ περιττήν, ἰδίως ὅταν αὕτη κατεβῆτο εἰς χρήματα, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐπεστρέφοντο. Ἡ κατάστασις ἀπέβη κρίσιμος, ὅταν οἱ Πέρσαι, μετὰ τὴν ἡττάν τῶν παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ἐπρότειναν εἰρήνην ὑπὸ ὅρους εὐνοϊκούς διὰ τοὺς Ἕλληνας· ἐπρότειναν δηλαδὴ νὰ καθιερωθῇ μία πλατεία ἀποστρατιωτικοποιημένη ζώνη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀποσυρομένων τῶν Περσῶν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Αἱ Ἕλληνικαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας θὰ παρέμενον ὑπὸ τὸν Περσικὸν ἔλεγχον, πλην ἐκείνων αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη ἀπελευθερωθῇ. Ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς ὅμως ἦτο δύσκολον νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ αἱ Περσικαὶ προτάσεις καὶ τελικῶς οὐδεμία συμφωνία ἐπεκυρώθη, διότι ἡ παλαιὰ συμμαχία καὶ οἱ ἱεροὶ ὅρκοι ἀπηγόρευον τὴν συνομολόγησιν οἷαςδήποτε συνθήκης μετὰ τῶν Περσῶν.

Τότε ἐξεδηλώθη ἡ ἀποστασία τῶν Θασίων, ἡ ὁποία ἐπέφερε ριζικὴν μεταβολὴν εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο ἡγετικῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης. Ἡ συναφθεῖσα κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους μεταξὺ τῶν συμμαχία δὲν εἶχεν ἀκόμη διακοπῇ ἄλλ' ἑνῷ ἡ Σπάρτη ἡσυχολεῖτο κατ' ἰδίαν μὲ τὴν διατήρησιν τῆς θέσεώς της ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ σκανδάλου τοῦ σχετιζομένου κατὰ πρῶτον μὲ τὴν προδοσίαν καὶ ὕστερον μὲ τὴν δολοφονίαν τοῦ νικητοῦ τῶν Πλαταιῶν Πανσανίου, αἱ Ἀθῆναι ἦταν ἐλεύθεραι νὰ ἐπεκταθοῦν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ ὅλα τὰ πεδία. Βεβαίως ὁ ὁστρακισμὸς τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἡ τελικὴ φυγὴ του ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἦτο πλήγμα διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπροξένησεν γενικὴν αἴσθησιν· ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξε πάντοτε ἔξω τῶν πραγμάτων καὶ ἐφ' ὅσον ἀπεμακρύνθη τῆς πόλεως δὲν ἀπετέλει πλέον ἀπειλὴν δι' αὐτὴν καὶ τοὺς συμμάχους. Ἐν ὅσῳ εὗρίσκετο ἀκόμη εἰς τὰς Ἀθήνας συνείργει μετὰ τοῦ Ἐφιάλτου καὶ προσεπάθει νὰ ἐξασθενήσῃ τὴν δύναμιν τοῦ Ἀρείου Πάγου κλητεύων μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου, ὡς ἄτομα, διὰ κακὴν διοίκησιν. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ Θεμιστοκλῆς προέβη εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ἐκ πεποιθήσεως ἢ ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὴν στάσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ. Πάντως ᾗσθάνετο πράγματι περιφρονημένος καὶ οἱ ἐχθροὶ του προσέβαλλον ἐναντίον του κατηγορίας προδοσίας, ἄφ' οὗτο τὸν ὑπωπτεύθησαν διὰ υυστικὰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Πανσανίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἄλλου συνειργάζοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν διὰ νὰ τὸν συλλάβουν καὶ νὰ δικασθῇ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνασπισμοῦ, τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον ἐπολέμησεν τοὺς Πέρσας καὶ εἶχε καταστῇ μόνιμον μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ἂν καὶ πρακτικῶς δὲν ὑφίστατο πλέον, μετὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς Δηλιακῆς Συμμαχίας.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν λοιπὸν ἐστασίασαν οἱ Θάσιοι καὶ ἐζήτησαν τὴν βοή-

θειαν τῆς Σπάρτης, ὑπολογίζοντες ὅτι ὅταν ὁ Σπαρτιατικὸς στρατὸς εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἀιτικήν, θὰ ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς καταπνίξεως τῆς στάσεώς των. Ἐλέχθη μάλιστα ὅτι ἡ Σπάρτη ὑπεσχέθη κρυφίως τοιαύτην βοήθειαν πρὸς τοὺς Θασίους, τὸ γεγονός δὲ αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ ἐνδεικτικὸν διὰ τὰ συμπεράνωμεν ἀλλαγὴν τῆς στάσεως ἐκ μέρους τῶν Σπαρτιατῶν τοῦλάχιστον.

Τελικῶς ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε καθολικὴ, διότι οἱ Σπαρτιαταὶ δὲν ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Θασίων, ἀντιθέτως δὲ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐξήτησαν βοήθειαν ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ καταστείλουν μόνοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν Εἰλώτων καὶ τῶν Μεσσηνίων. Τότε ὁ Κίμων, ἡγούμενος Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἐφθασεν εἰς τὴν Μεσσήνην διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ὄρους Ἰθώμη, ἃν καὶ τελικῶς δὲν ἐπέτυχεν εἰς τὴν προσπάθειάν του. Μόνον τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐσημειώθη ἀληθὲς ρήγμα εἰς τὰς σχέσεις των, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιαταὶ ἀπέπεμψαν τοὺς Ἀθηναίους φοβούμενοι καὶ ὑποπιτεύοντες αὐτούς, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συννενοηθοῦν μετὰ τῶν ἐχθρῶν, δηλαδὴ τῶν Μεσσηνίων (οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο συγγενεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἀφ' ὅτου οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νέστορος κατέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸ τῆς Δωρικῆς ἐισβολῆς καὶ μερικαὶ παλαιαὶ Ἀθηναϊκαὶ οἰκογένειαι ἔκαυχοντο ὅτι κατὰγονται ἐκ τῶν Νηλείδων).

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηγέρθη εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεχώρησαν δημοσίως καὶ ἐπισήμως ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς συμμαχίας, συνεμάχησαν δὲ ἐμφανῶς πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς. Διὰ τὰ καταστοῦν καταληπτὰ αἱ πράξεις αὗται, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ Δηλιακὴ Συμμαχία ὑποκατέστησε σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν συμμαχίαν τῶν Πλαταιῶν, εἰς τρόπον ὥστε αἱ Ἀθῆναι διὰ τῆς διαλύσεως τῆς μετὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίας, πρακτικῶς ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων, τῆς Κορίνθου καὶ ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀγωνισθῇ εἰς τὰς Πλαταιάς ἀλλὰ δὲν εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν Δηλιακὴν Συμμαχίαν. Ἀφ' ἐτέρου τὸ Ἄργος καὶ ἡ Θεσσαλία δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἡ Σπάρτη ἐθεώρησεν αὐτὰς ἐκτὸς τῆς Ἀμφικτιονίας. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἐξεμετάλευσθαι ἐπιτυχῶς ὁ Θεμιστοκλῆς, καθ' ὅσον συνεδέετο πρὸς τὴν ἀναφερθεῖσαν σύναψιν τῶν νέων συμμαχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὰς Ἀθήνας εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὰ δύο Ἑλληνικὰ αὐτὰ κέντρα, οὐδέτερον κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, παρ' ὅλον ὅτι ἀντεμετώπιζον πρᾶγματι μὲ φόβον τὴν Περσικὴν ἐπικράτησιν. Καὶ ὅλα αὐτὰ συνέβησαν εἰς μίαν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφημολογοῦντο διαπραγματεύσεις μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν Περσίαν.

Αἱ σχέσεις τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Περσίαν ἀφ' ἐνὸς καὶ τὴν Σπάρτην ἀφ' ἐτέρου ἐπηρέασαν ἀμέσως τὰς τύχας καὶ τὰς πράξεις δύο Ἀθηναίων στρατηγῶν, τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους. Ὁ Κίμων, υἱὸς τοῦ Μιλτιά-

δου, τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαραθῶνος, ἦτο ὁ πρωτεργάτης μιᾶς πολιτικῆς, ἣ ὅποια ἀπέβλεπε εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν βαρβάρων, διὰ νὰ μείνῃ ἡ Ἑλλὰς ἰσχυρά, πλουσία καὶ ἡνωμένη. Ἡνῶσει τὴν φιλολακωνικὴν πολιτικὴν, ὅχι ἐπειδὴ ἐθαύμαζε τὴν Σπαρτιατικὴν αὐτηρότητα, ἀλλὰ ἀκριβῶς διότι ἔβλεπε τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας ὡς φυσικοὺς συμμάχους. Ἡ κατὰ τῶν βιρβάρων πολιτικὴ ἠυδοκίμησεν ἐπὶ δέκα καὶ πλέον ἔτη, ἀλλ' ἡ μεγάλη τῆς ἐπιτυχία κατέστησε τὰς Ἀθήνας τόσον φιλοδόξους, ὥστε δὲν ἦσαν πλέον εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν μεταξὺ ἐνὸς πολέμου ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ ἐνὸς πολέμου ἐναντίον τῶν μὴ συμμάχων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Κίμων, καταπνίξας τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θασίων, κατέλαβε ἐν συνεχείᾳ τὰ πλούσια μεταλλεῖά των ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀπέφυγε ὅμως νὰ διαβῇ τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας ἂν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιστεῦετο ὅτι ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχε πράξῃ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρος ὁ Φιλέλλην διετήρει φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὅμως ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ πρέπει νὰ ᾖτο μεγάλη, ἐφ' ὅσον ὁ Κίμων κατηγορήθη δημοσίᾳ διὰ κακὴν συμπεριφορὰν καὶ οἱ μνηστῆρες, προεξάρχοντος τοῦ Περικλέους, ἀπήτησαν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου· αὕτη ἦτο ἡ πρώτη δημοσία ἐμφάνισις τοῦ Περικλέους, ὁ ὁποῖος θὰ ᾖτο τότε περίπου τριάκοντα ἔτων.

Ἡ δίκη τοῦ Κίμωνος ἦτο ὁμοία πρὸς ἐκείνην, ἣ ὅποια κατέστρεψε τὴν ζωὴν καὶ τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ πατρὸς του τοῦ Μιλτιάδου, ἀποτυχόντος εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πάρον καὶ κατηγορηθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Περικλέους, Ξανθίπου. Ὁ Κίμων, ὅπως καὶ ὁ Μιλτιάδης, διέφυγε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου καταβαλὼν τὸ τεράστιον πρῶστιμον τῶν πενήτηκοντα ταλάντων, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὸν Μιλτιάδην, αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἐξεύρῃ τὰ χρήματα καὶ νὰ συνεχίσῃ μετὰ ταῦτα τὴν δρᾶσίν του. Ἐπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀποστείλουν βοήθειαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὁ ἴδιος δὲ ἠγήθη τοῦ πρώτου ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Τὴν ἰδίαν περίπου στιγμὴν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν, προφανῶς κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Κίμωνος νὰ προσφέρουν βοήθειαν εἰς κάποιον στασιάσαντα ἐναντίον τῆς Περσικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Καθ' ἣν στιγμὴν μία Ἀθηναϊκὴ στρατιὰ ἐστάλη καὶ πάλιν πρὸς βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν, ὁ Κίμων ἐπλευσε πρὸς τὴν Κύπρον μὲ ἰσχυρὸν συμμαχικὸν στόλον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπεστάλησαν πολλὰ πλοῖα πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις κατέλαβον τὸ μέγιστον τμήμα τῆς Μέμφιδος καὶ ἐπολιορκήσαν τὸ ὑπόλοιπον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀπουσίας τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ ὁ Ἐφιάλτης καὶ ὁ Περικλῆς ἐπέτυχον μίαν μεταβολὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ἣ ὅποια ἀπεστέρησε τὴν παλαιωτάτην «βουλὴν» τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀπὸ πολλὰς δικαιοδοσίας τῆς καὶ ἐνίσχυσεν τὴν δύναμιν τοῦ δικαστηρίου τοῦ λαοῦ· ἐπιστρέψας δὲ ὁ Κίμων εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ φθινόπωρον τοῦ 462 π.Χ. εὐρέθη πρὸς τετελεσμένον γεγονότος. Ἡ λαϊκὴ δύναμις εἶχε ἐξαιρετικῶς αὐξηθῇ εὐρισκομένη

εἰς χεῖρας τοῦ ἀντιπάλου του Περικλέους, ὁλόκληρος δὲ ἡ πόλις ἦτο ἀγανακτιμένη ἐκ τῆς προσβλητικῆς στάσεως τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποπέμψει ἐκ τῆς Ἰθώμης τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐπικουρικὰς δυνάμεις. Ὁ Κίμων προσεπάθησε νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα, ἀλλ' ἔπεσε θῦμα τῆς λαϊκῆς ἀγανακτήσεως ἐκδηλωθείσης διὰ τῆς χρήσεως τοῦ θεσμοῦ τοῦ ὁστρακισμοῦ. Ἐξωρίσθη τὴν ἀνοιξιν τοῦ 461 π.Χ., καθ' ἣν στιγμήν οἱ Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο διὰ πόλεμον ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων καὶ ἐξηκολούθουν, ἴσως χωρὶς ἐνθουσιασμόν, νὰ υποστηρίζουν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Αἰγύπτου. Μετ' ὀλίγον ἐδολοφονήθη ὁ Ἐφιάλτης, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο συγχρόνως ἐναντίον τῶν Περσῶν εἰς τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ κατὰ τῶν Πελοποννησίων ἐντὸς τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου καὶ περὶ αὐτόν, κυρίως δὲ εἰς τὴν Αἴγιναν. Ἐχρειάζετο ὅμως μία ἀκόμη τρίτη στρατιὰ ἥτις καὶ συνεκροτήθη ἐξ ἀνδρῶν νεωτέρων ἢ μεγαλύτερων τῆς μαχίμου ἡλικίας διὰ νὰ ἀνακατήσουν τὴν Κορινθιακὴν ἐισβολὴν εἰς τὰ Μέγαρα. Πράγματι ἐπέτυχον ὁλόκληρον σειρὰν ἐκλεκτῶν καὶ πολὺ ἱκανοποιητικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' ἡ κατάστασις παρέμενε ἀπελπιστική. Ἡ ἡγεσία τοῦ στρατοῦ εὗρίσκετο εἰς χεῖρας ἱκανάς, ἐκ τῶν στρατηγῶν δὲ ὁ Λεωκράτης καὶ ὁ Μυρωνίδης εἶχον ἤδη διευθύνει τὰς Ἀθηναϊκὰς δυνάμεις εἰς τὰς Πλαταιάς. Ὑπῆρχε ὅμως μία οὐσιώδης διαφορὰ: ὅτι τῶρα οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο ἐναντίον Ἑλλήνων καὶ παλαιότερων συμμάχων.

Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ὁ Περικλῆς συνέχισε τὸ οἰκοδομικὸν πρόγραμμα τοῦ Θεμιστοκλέους διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν Μακρῶν Τειχῶν, τὰ ὁποῖα συνέδεσαν τὴν ἐκτεταμένην περιοχὴν μεταξὺ Φαλήρου καὶ Πειραιῶς πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἢ προέκτασις εἶχε σχεδιασθῇ ὄχι μόνον διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ διευρύνῃ κατὰ πολὺ τὴν ἔκτασιν, ἡ ὁποία ἡδύνατο νὰ ὑπερασπισθῇ ἀπὸ ξηρᾶς. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ἔργου εἶχε καταστῇ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, διότι οἱ Ἀθηναῖοι διετήρουν μὲν πλήρη ἔλεγχον τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τῶρα διὰ πρώτην φοράν, μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν τυράννων καὶ τὴν ἀπόπειραν πραξικοπήματος τοῦ Ἰσαγόρου, ἀντεμετώπιζον Σπαρτιατικὸν στρατὸν πρὸ τῶν Ἀθηναϊκῶν συνόρων.

Ὑπῆρξεν ἐν μέρει λάθος ὄντως τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι ἐλέγχοντες τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ τὰ Μέγαρα ἠμπόδισαν μίαν μεγάλην Πελοποννησιακὴν στρατιάν, ἐλθοῦσαν εἰς βοήθειαν τῶν « Δωριέων » τῆς Φωκίδος, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα της. Δέκα πέντε χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι καὶ δέκα χιλιάδες Πελοποννήσιοι ἐξηναγκάσθησαν τοιοῦτοτρόπως νὰ διαχειμάρουν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνηντήθησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι εἶδον τὴν παρουσίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ ὥς μίαν ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἀνατρέψουν τὴν λαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν πόλιν των, ἡ ὁποία εἶχε μεταβάλει τὸ σύνταγμα καὶ ὁστρακίσει τὸν

Κίμωνα. Εἰς τὴν προᾶν αὐτὴν προέβησαν ἴσως ἐνθυμούμενοι ὅτι μία Σπαρτιατικὴ στρατιὰ ἐβρόθήσεν κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Ἰπλίου, ὅτι καὶ πάλιν ὁ Σπαρτιατικὸς στρατὸς ἐξεδίωξε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸν « μεταρρυσμίστην » Κλεισθένη καὶ ὅτι τέλος σχεδὸν ἐπέτυχεν τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἰσαγόρου ὅταν ὁ Κλεισθένης ἡδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ κατάστασις ἦτο ἐξαιρετικῶς κρίσιμος· ἡ Ἀθηναϊκὴ παρατάξις ἀπετελέσθη ἀπὸ ὅλας τὰς διαθεσίμων δυνάμεϊς τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ πολλὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν χίλιοι Ἀργεῖοι καὶ μερικοὶ Θεσσαλοὶ ἰππεῖς. Τελικῶς συνεκεντρώθησαν δέκα τέσσαρες χιλιάδες ἄνδρες, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περικλέους, ἐξῆλθον εἰς Τανάγραν πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ ἐξόριστος Κίμων, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν τὴν ἀδειαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν προσεπάθησε νὰ συναντήσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν Βοιωτίαν, νὰ διακηρύξῃ τὴν νομιμοφροσύνην του καὶ νὰ διαχωρίσῃ τὴν θέσιν του ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ Σπαρτιατικὸν στρατόπεδον. Δυστυχῶς ὁ Περικλῆς ἠρνήθη τὴν βοήθειάν του καὶ ὁ Κίμων ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἀφοῦ προέτρεψε τοὺς φίλους του νὰ πολεμήσουν γενναίως. Αἱ ἀπώλειαι τῆς μάχης ἦσαν βαρεῖαι δι' ἀμφοτέρας τὰς παρατάξεις· ἐξ ἄλλου οἱ Θεσσαλοὶ ἠττομόλησαν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ἐνῶ οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος ἐφρονεύθησαν μέχρις ενός. Τὴν μάχην ἐκέρδισαν οἱ Σπαρτιάται, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐὰν πράγματι αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς των, καὶ ἐπέστρεψαν τελικῶς διὰ μέσου τῆς Μεγαρίδος εἰς τὴν πατρίδα των. Καὶ ὅμως ἡ ἀποτυχία δὲν ἐταπείνωσε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐντὸς δύο μηνῶν ἐχρειάσθη νὰ παρουσιάσουν νέον στρατὸν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ γέροντος πλέον Μυρωνίδου ἀντεμετώπισεν τόσον ἐπιτυχῶς τοὺς Βοιωτοὺς εἰς τὰ Οἰνόφυτα, ὥστε κατῳρθωσαν νὰ κερδίσουν ὄχι μόνον τὸν ἔλεγχον τῆς Βοιωτίας ἀλλὰ καὶ τῆς Φωκίδος καὶ τῶν Ὀπουντιῶν Λοκρῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ Αἰγινῆται πολιορκούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, ἠναγκάσθησαν νὰ κρημνίσουν τὰ τεῖχη των, ὁ στόλος των παρεδόθη καὶ κατέστησαν φόρου ὑποτελεῖς τῆς Δηλιακῆς Συμμαχίας. Τέλος ἀνεφάνη ἕνας νέος στρατηγός, ὁ Τολμίδης, ὅστις ἐπεχείρησεν ἕνα παρὰ τὸλμον ἐπιθετικὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπυρπόλησε τὰ Σπαρτιατικὰ ναυπηγεῖα τοῦ Γυθείου καὶ κατέστρεψε πολλὰς ἄλλας πόλεις μεσογείους ἢ κειμένας ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Καὶ ὅμως ἡ μάχη τῆς Τανάγρας ἦτο μία προσωπικὴ ἥττα τοῦ Περικλέους καὶ τῆς πολιτικῆς του, συνισταμένης εἰς φανεράν ἐκδήλωσιν ἔχθρας ἔναντι τοῦ Κίμωνος καὶ τῆς Σπάρτης. Ἡ λαϊκὴ γνώμη ἐξηνάγκασε τὸν Περικλέα νὰ προτείνῃ ἐπισήμως τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Κίμωνος καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ εἰς τὴν Σπάρτην πρὸς διεξαγωγὴν διαπραγματεύσεων. Βεβαίως, μετὰ τὴν μάχην τῆς Τανάγρας αἱ δύο παρατάξεις εἶχον ἤδη συνάψει τετράμηνον ἀνακωχὴν, ἀλλ' ὁ Κίμων κατῳρθε νὰ ἐπιτύχῃ πενταετὴ συνθήκην,

μὲ τὴν ὁποίαν ἔληξεν ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη μετὰ τρία ὀλόκληρα ἔτη πολέμου, τὸ 457 π.Χ.

Ἐνῶ συνέβαινον ὅλα αὐτὰ ὁ πόλεμος εἰς τὴν Αἴγυπτον συνεχίζετο. Διήνυνεν ἤδη τὸ ἔκτον ἔτος, ὅταν οἱ Πέρσαι, μὴ δυνηθέντες νὰ δωροδοκήσουν τοὺς Σπαρτιάτας ὅπως εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπεχείρησαν μίαν σφοδροτάτην ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἀθηναϊκῶν στρατευμάτων, ἐξεδίωξαν τοὺς Ἑλλήνας ἐκ τῆς Μέμφιδος καὶ τοὺς ἐπολιοῦρκεσαν ἐπὶ τῆς νήσου Προσωπίτιδος, κειμένης κάτωθεν τῆς Μέμφιδος. Ἐπειδὴ ἡ πολιορκία διήρκει περισσότερον τοῦ ἑνὸς ἔτους, ἐπέσθη ὁ Κίμων, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ τῆς Σπάρτης, νὰ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Περσίας ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Κύπρου καὶ Αἰγύπτου. Ὅταν ὁμως ἔφθασεν εἰς Κύπρον, ἡ κατάστασις τῆς Αἰγύπτου εἶχε φθάσει εἰς ἀδιέξοδον. Διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀντιστάμενον κατὰ τῶν Περσῶν Ἀμυρταῖον, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἐπικουρικὰς δυνάμεις, ἐνῶ οἱ Πέρσαι εἶχον καταλάβει πλέον τὴν Προσωπίτιδα καὶ μόνον μερικοὶ ἐπιζήσαντες ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα των μέσῳ τῆς Λιβύης πρὸς τὴν Κυρήνην. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τοῦ Κιτίου, ἀσθενήσας ὁ Κίμων ἀπέθανε καὶ παρ' ὅλον ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐμάχοντο νικηφόρως κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὀλόκληρος ἡ ἐκστρατευτικὴ ἀποστολή, συμπεριλαμβανομένων τῶν πλοίων τὰ ὁποῖα ἐστάλθαι εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα χωρὶς νὰ ἔχουν ἐπιτύχει πολλά.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ λήγουν οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, διότι οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε νὰ μεταφερθῇ ὁ ἀγὼν εἰς χώρας κατωκημένας ὑπὸ βαρβάρων καὶ μόνον. Ἐὰν αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀνάγκην νέων ἑδαφῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου, ὑπῆρχον ἀσφαλῶς ἄλλαι περιοχαὶ πλησιέστερον, ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ ἐγκαταστήσουν τὰς ἀποικίας των. Πρῶτοι οἱ Πέρσαι ἐπρότειναν εἰρήνην ἀποστείλαντες πρεσβείαν εἰς Ἀθῆνας καὶ ἠκολούθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὁρίσαντες ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πρεσβείας τὸν Καλλιαν, υἱὸν τοῦ Ἰππονίκου, ἑνὸς τῶν πλουσιωτέρων Ἀθηναίων. Οἱ ὅροι ἐπεκύρωσαν γενικῶς τὸ status quo ἡ Περσία παρῆγεν αὐτονομίαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀσίας, ὑπέσχετο νὰ ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν της ἀπὸ τὰς ἀκτὰς καὶ τὸ ναυτικὸν της ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν νοτίαν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι συνέφωνησαν νὰ μὴ εἰσβάλουν εἰς τὴν χώραν τοῦ Βασιλέως.

II

H ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ μεγαλύτερον κατόρθωμα τοῦ Περικλέους ἦτο ἡ σύναψις εἰρήνης μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Περσῶν. Οὕτως ἐπωμίζετο συγχρόνως μεγάλας εὐθύνας καὶ ὁ ἴδιος ὡς πρωτεργάτης τῆς εἰρήνης καὶ ἡ πόλις του ὡς ἡγετική δύναμις τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ πρότον ἔπρεπε νὰ ἀκυρωθοῦν οἱ ὅρκοι τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας, διὰ τῶν ὁποίων ἠνώθησαν οἱ Ἑλληνες ἐπιδιώκοντες τὴν αἰωνίαν διατήρησιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν βαρβάρων. Οἱ ὅρκοι αὐτοὶ δὲν ἀπετέλουν μίαν ἀπλὴν τυπικὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἦσαν ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἡ Δηλιακὴ συμμαχία. Ἐὰν ὁ Περικλῆς συνωμολόγει εἰρήνην μετὰ τῆς Περσίας χωρὶς νὰ ἔχη προηγουμένως τροποποιήσῃ τὸν ὀργανισμόν τῆς συμμαχίας ὑπὸ μορφήν ἐπιτρέπουσαν εἰρηνικὰς πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεις, τότε ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθοῦν αἱ Ἀθῆναι τελείως ἀπομεμονωμέναι καὶ νὰ κατηγορηθοῦν ὅτι διέλυσαν τὰς συμφωνίας τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Δήλου. Ὁ Περικλῆς λοιπὸν ἔλαβε τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν νὰ συγκαλέσῃ Πανελλήνιον Συνέδριον ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταστραφέντων ἱερῶν, τὰ ὅποια, ὡς γνωστόν, οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν εἶχον ὀκισθῇ νὰ μὴ ἀνοικοδομήσουν. Ἄλλο θέμα τῆς Συνελεύσεως θὰ ἦτο ἡ τέλεσις τῶν ὑπεσχημένων θυσιῶν, τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες εἶχον παραμελήσει κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα τῶν βαρβαρακῶν ἀγώνων εἴκοσι πέντε ἔτη, τέλος δὲ ἡ δυνατότης ἐλευθέρως καὶ ἀκινδύνου ναυσιπλοίας εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους ἦτο πράγματι εὐφυὲς καὶ μεγαλειώδες· ἐὰν δὲ ἐπραγματοποιεῖτο, θὰ καθίστατο δυνατόν ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς Περσίας, αἱ Ἀθῆναι θὰ ἐπανεδεικνύοντο πρώτη πόλις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ νέα μορφή τῆς συμμαχίας θὰ συνετέλει εἰς τὴν ἐπιβολὴν ἀσφαλείας καὶ εἰρήνης. Πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου του ἀπεστάλησαν εἴκοσι πρεσβευταὶ ὥριμου ἡλικίας διὰ νὰ πείσουν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ὅπως μετᾴσχουν τῆς συγκαλουμένης εἰς Ἀθήνας συνδιασκέψεως εἰρήνης καὶ κοινῆς δράσεως. Ἡ ἄρνησις τῆς Πελοποννήσου κατέστρεψε τὴν πανελλήνιον μορφήν τοῦ τολμηροῦ σχεδίου, οὐδὲν ὅμως τῶν ἐπικαίρων θεμάτων ἀφεώρα εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἢ οἰανδήποτε ἄλλην Ἑλληνικὴν πόλιν μὴ ἔχουσαν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ναυσιπλοίαν. Τὸ σχέδιον ἦτο φανερῶς εὐνοϊκὸν διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ μέλη τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας, διότι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς συμμαχίας ἀπὸ πολεμικῆς εἰς εἰρηνικὴν καὶ ἐπέτρεπε εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν χρησιμοποίησιν τῶν χρημάτων τοῦ Κοινοῦ δι' ἄλλους σκο-

ποὺς πλὴν τῶν στρατιωτικῶν. Τέλος ἡ μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνη κατέληξεν εἰς ἀμφιβολίας. Ὅταν ὁ Καλλίας, ἡγούμενος τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀποστολῆς ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Περσίας κομίζων τὴν συνθήκην τῆς εἰρήνης, προσήχθη εἰς τὸ δικαστήσιον κατηγορούμενος ἐπὶ δωροληψίᾳ καὶ διέφυγε μὲν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τοῦ ἐπεβλήθη βαρύντατον πρόστιμον πεντήκοντα ταλάντων. Οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε ὑπελόγισαν τὴν συμμαχίαν αὐτήν, ἐνῶ ἀντιθέτως αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἐθεώρησαν αὐτὴν δικαίως ὥς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς Ἀθηναϊκῆς ἰσχύος.

Ἡ ἐπομένῃ ἐνέργεια ἦτο οἰκονομικῆς καὶ διοικητικῆς φύσεως. Ἀπέβλεπεν εἰς τὸν πλήρη ἔλεγχον τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ ταμείου τῆς συμμαχίας, οὕτως ὥστε νὰ χρησιμοποιήσουν αὐταὶ τὰ κοινὰ χρήματα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ἱερῶν, τὴν τέλεσιν ἑορτῶν καὶ θυσιῶν καὶ τὴν περιφρούρησιν τῆς εἰρήνης. Ἐν συνεχείᾳ, τὸ 455 π.Χ., τὸ ταμεῖον τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας μετεφέρθη ἀπὸ τῆς Δήλου εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παρεδόθη πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ ποσὸν ἦτο σημαντικόν, ἀνερχόμενον πιθανῶς εἰς 5.000 τάλαντα. Εἰς τὸ ἐξῆς ὁ φόρος κατεβάλλετο εἰς χρῆμα, πλὴν τοῦ ὀφειλομένου παρὰ τῶν νήσων Χίου, Λέσβου καὶ Σάμου, διότι αὐταὶ διέθετον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος τοῦ στόλου των. Τὰ εἰσπραττόμενα ποσὰ παρεδίδοντο εἰς τοὺς Ἑλληνοταμίαις παρουσίᾳ τῆς Βουλῆς με αὐτὰ ἀντεμετώπιζαν τὰ τρέχοντα ἔξοδα τῆς συμμαχίας, τὸ δὲ περισσεύμα παρεχωρεῖτο κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους εἰς τὸν θησαυρὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Τὰ συσσωρευόμενα λοιπὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πελῳρία ἔσοδα ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τοῦ Περικλέους διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ οἰκοδομικοῦ του προγράμματος. Εἰς τοὺς ἐπικριτὰς του ἀπεκρίνετο ἀπλῶς ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ζητοῦν ἀπόδοσιν λογαριασμοῦ, ἐφ' ὅσον αἱ Ἀθήναι ἐξεπλήρουν τὰς ὑποχρεώσεις των, δηλαδὴ ἐμάχοντο ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ συνεκράτουν μακρὰν τοὺς βαρβάρους. Οἱ δεσμοὶ τῆς συμμαχίας κατέστησαν ἰσχυρότεροι διὰ τῆς προσθήκης ἐνὸς ὅρου θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος: τὸ ἐν δέκατον ἔκτον τοῦ ἔτησιου φόρου ἀφιερώνετο ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως εἰς τὴν θεὰν Ἀθηνᾶν ὑπὸ μορφὴν πρωτολείων τῶν καρπῶν κατ' ἀλόγου τῶν ἀναθημάτων αὐτῶν ἀνεγράφοντο ἐπὶ λίθου ἐκτεθειμένου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐξ ἄλλου τὰ μέλη τῆς συμμαχίας ἀπῆτουν νὰ λαμβάνουν ἐπισήμως μέρος εἰς τὸν ἑορτασμόν καὶ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων, νὰ θυσιάζῃ ἐκάστη πόλις μίαν βοῦν καὶ νὰ προσφέρῃ μίαν πανοπλίαν. Ἄλλο μέσον πρὸς σύνδεσιν τῶν πόλεων τῆς νεοσυσταθείσης ἡγεμονίας ὑπῆρξεν ἡ καθιέρωσις κοινῶν νομισμάτων, μέτρων καὶ σταθμῶν. Ἐπίσημον καὶ μοναδικὸν νόμισμα τῶν μελῶν τῆς συμμαχίας ὠρίσθη ὁ Ἀθηναϊκὸς ἄργυρος. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐλήφθη διὰ νὰ διευκολυνθῇ ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν, νὰ κυκλοφορήσῃ εὐρέως ὁ Ἀθηναϊκὸς ἄργυρος καὶ νὰ ἀποκτήσῃ μεγαλύτεραν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τὸ νόμισμα τῶν Ἀθηναίων. Τὸ Ἀθηναϊκὸν

νομισματοκοπεῖον ἀντήλλασσε τὸν ἄργυρον τῶν διαφόρων πόλεων μὲ Ἀθηναϊκὰ νομίσματα. Αἱ Ἀθῆναι ὠφελήθησαν σαφῶς ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τούτου, πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ἐκ παραλλήλου, ὅτι ἡ γενικὴ καθιέρωσις ἑνὸς καὶ μόνου νομίσματος ἦτο εὐεργετικὴ διὰ τὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Οὕτω ἐδημιουργήθησαν αἱ προϋποθέσεις διὰ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὴ ἡ ὑψίστη ἀνάπτυξις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη ἓνα τολμηρὸν ἔργον τοῦ Περικλέους, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ προσέλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ ὠλοκλήρωσεν τὴν νέαν μορφήν τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς: τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἀθηναίων κληρούχων εἰς ξένας χώρας διὰ λόγους στρατιωτικούς, οἰκονομικούς καὶ πολιτικούς. Ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς τῶν παλαιότερων χρόνων ἦτο ἓνας τρόπος ἀποσυμφορήσεως τῆς μητροπόλεως, διὰ τῆς ἀναζητήσεως νέας εὐφόρου γῆς καὶ καλυτέρας τύχης ὑπὸ τῶν δυναμικῶν πολιτῶν τῆς. Οἱ στενοὶ δεσμοὶ μεταξὺ ἀποικίας καὶ μητροπόλεως ἐξηρτῶντο περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἀποίκων πρὸς τὴν παλαιὰν πατρίδα των, παρὰ ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς μητροπόλεως. Αἱ Ἀθῆναι ἤξιουν ὑπερηφάνως ὅτι ἀπόικισαν τὰς Ἰωνικὰς Νήσους καὶ τὰς Ἰωνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ὑπῆχθησαν ὕστερον εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Ἡγεμονίαν καὶ οὕτω συνεδέθησαν στενώτατα πρὸς τὴν μητρόπολιν. Ἡδὴ ἐντὸς τοῦ ἔκτου αἰῶνος π.Χ. ἐδημιουργήθη εἰς νέος τύπος ἀποικισμοῦ διὰ λόγους τελείως πρακτικούς, τὴν αὔξησιν τῆς Ἀθηναϊκῆς γῆς. Πρώτη ἡ γειτονικὴ Σαλαμίς ἐδέχθη τοὺς Ἀθηναίους ἐποίκους, οἱ ὅποιοι διετήρησαν τὴν ιδιότητα καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ἡ νῆσος ὅμως δὲν περιελήφθη εἰς τοὺς Ἀττικούς Δήμους. Ἡ Χαλκὶς καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὀλίγον πρὸ τῆς μάχης τοῦ Μυραθῶνος, ἐδέχθη ὁμοίως κληρούχους εἰς δημευθέντα κτήματα. Τέλος, ὀλίγοι Ἀθηναῖοι ἔφθασαν μετὰ τοῦ Μιλιτιάδου εἰς τὴν Λήμνον καὶ Ἰμβρον, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νήσους αὐτάς ἀλλὰ διετήρησαν καὶ πάλιν τὴν ιδιότητα τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν καὶ τὸ σύστημα ὁργανώσεως τῆς φυλῆς των.

Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ὀλόκληρος ὁ Ἀθηναϊκὸς στρατὸς ἀπασχολήθη μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐκ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας καὶ τέλος, διὰ νὰ εἴμεθα εἰλικρινεῖς, μὲ τὸν ἔλεγχον τῶν μελῶν αὐτῆς. Περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης δεκαετίας τοῦ πέμπτου αἰῶνος δέκα χιλιάδες Ἀθηναῖοι καὶ σύμμαχοι κληροῦχοι ἔφθασαν μέχοι τῆς καμπῆς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὅπισθεν τοῦ Παγγαίου. Ἡ περιοχὴ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Θισίους καὶ ἦτο πλουσία εἰς πολύτιμα μέταλλα καὶ ξυλείαν κατάλληλον διὰ τὴν ναυπηγικὴν. Καὶ οἱ μὲν Θάσιοι ἀπώλεσαν τὰς ἡπειρωτικὰς κτήσεις των, ἀλλὰ ἐπελθόντες οἱ Θορᾶκες ἐξεδίωξαν τοὺς κληρούχους. Ὁ δὲ Κίμων ἀποτυχὼν ἐν συνεχείᾳ εἰς

τὴν κατάληψιν τῆς Μακεδονίας, ἡναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς Ἀθήνας καὶ διὰ τοῦτο ἐδικάσθη ἐν τῷ δικαστηρίῳ.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν ἀνεστάλησαν οἱ ἐποικισμοὶ τῶν Ἀθηναίων, μέχρις οὗτο ἡ ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως ἐπέβαλε τὴν χάραξιν νέας πολιτικῆς γραμμῆς. Μετὰ τὴν λῆξιν τῶν Περσικῶν πολέμων ὁ Περικλῆς ἐπεδίωξε διὰ τοῦ προγράμματός του νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας, θέμα πρωταρχικῆς σημασίας, νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ λαμβάνων διάφορα μέτρα προνοίας, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν βασικῶν προϊόντων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τέλος νὰ προστατεύσῃ τοὺς συμμάχους καὶ νὰ τοὺς ἐλέγχῃ. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ πρόγραμμά του ἐγκατέστησε Ἀθηναίους πολίτας εἰς στρατηγικὰ σημεῖα τῆς Ἡγεμονίας. Εἰς μὲν ἐρήμους περιοχάς, ὅπως τὴν Θοράκην, ἴδρυσε νέας κοινότητας, εἰς δὲ ἤδη ὑπαρχούσας πόλεις ἐγκατέστησε κληροῦχος, καὶ τῶν πόλεων τούτων ἐμείωσε τὸν φόρον λόγῳ τῆς παρεχομένης ὑπ' αὐτῶν φιλοξενίας, καὶ τέλος ἐδήμεισε καὶ προσέφερε εἰς Ἀθηναίους περιοχὰς τῶν πόλεων αἱ ὁποῖαι εἶχον στασιάζει. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐγένετο ὄχι μόνον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συμμάχους, πιθανῶς παλαιμάχους τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης δεκαετίας τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κληροῦχοι ἐκαλοῦντο διότι ἐλάμβανον κληροῶν γῆς, ἄποικοι (ἐποικοὶ) δὲ διότι μετενάστευον ἐξ Ἀθηνῶν (ἢ ἐγκαθίσταντο μεταξὺ ἄλλων λαῶν). Συνήθως οἱ ἐποικοὶ ἦσαν ἀνεπιθύμητοι, ἀπὸ πολιτικῆς ὁμως πλευρᾶς, συνέβαλλον οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ συνοχὴν τῆς ἡγεμονίας, τὴν ὁποίαν φυσικὰ ἐπεβουλεύοντο οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐπικρατείας.

Ἐπίδειξις τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἐσημειώθη συγχρόνως εἰς δύο ἀπομεμαρυσμένας περιοχάς, αἱ ὁποῖαι ἰδίᾳ μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπαναστάσεως, εἶχον ἀποκτήσει ζωτικὴν σημασίαν διὰ τὸ Ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον καὶ τὴν προμήθειαν τῶν τροφίμων. Μετὰ τὴν νίκην τῶν στρατευμάτων τοῦ Περικλέους εἰς τὴν Θοράκην καὶ τὸν Εὐξεινον Πόντον ἐξ χιλιάδες Ἀθηναῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Σινώπην. Εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ τὰς ἀκτὰς βορείως καὶ νοτίως αὐτοῦ, ὁ Περικλῆς ἀπέδειξεν τὴν ἰσχὺν τῶν Ἀθηνῶν στηριζόμενος δὲ ἐπ' αὐτῆς ἐγκατέστησε τοὺς ἡττημένους Μεσσηνίους εἰς τὴν Ναύπακτον. Τέλος ἐπέτυχεν σύναψιν συμφωνίας μετὰ τῆς Σεγέστης εἰς Σικελίαν, προδιαγράφων τὴν Δυτικὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία ὠδήγησε εἰς τὴν Σικελικὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Κορινθιακὸς κόλπος καὶ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Δύσιν ἦσαν ἐλεύθερα διὰ τοὺς Ἀθηναίους, κατόπιν συμμαχίας τῶν μὲ τὰ Μέγαρα καὶ ἐλέγχου τοῦ Μεγαρικῶν λιμένος Πηγαὶ ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ. Τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῶν Ἀθηναίων παρῆλθον εὐδαιμονολόγητον ἀφορμὴν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς λοιποὺς Πελοποννησίους συμμάχους νὰ ἐκφράσουν τοὺς φόβους των, διότι αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἦσαν ἀπλῶς ἡ κυρίαρχος ναυτικὴ δύναμις τοῦ Αἰγαίου, ἀλλὰ καὶ

μία ἡπειρωτικὴ ἀρχὴ διατηροῦσα ὑπὸ τὸν ἑλεγχόν της τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα ὥς καὶ τὰς μετὰ τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπαφὰς τῶν διερχομένων τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ τὰ Στενά.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ν' ἀναμειχθοῦν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος. Παράδειγμα ἔχομεν τὸν « ἱερὸν πόλεμον », ὁ ὁποῖος προεκλήθη κατόπιν τῆς προσπαθείας τῶν Σπαρτιατῶν ὅπως μεταβιβάσουν τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς. Ὅμως τὸ ἐπόμενο ἐτος οἱ Ἀθηναῖοι μὲ στρατηγὸν τὸν Περικλέα ἀπέδωσαν ἐκ νέου τὴν ἐποπτείαν εἰς τοὺς Φωκεῖς. Γενικῶς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκτῆς δεκαετίας τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Περικλέους, ἐπιδεικνύουν προσεκτικῶς ἀλλὰ ἀποφασιστικῶς τὴν δύναμίν των. Τέλος δὲ εἰς τὴν Βοιωτίαν ὑπέστησαν σοβαρὰς ζημίας, ἀλλ' ὑπαίτιος ἦτο ὁ παράτολμος Τολμίδης, φονευθεὶς μάλιστα κατὰ τὴν μάχην, καὶ ὄχι ὁ Περικλῆς. Ἡ σύγκρουσις ἤρχισεν πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐξορίστων Βοιωτῶν, οἱ ὁποῖοι διέμενον κυρίως εἰς τὴν Χαιρώνειαν καὶ τὸν Ὀρχομενόν, ἔληξεν ὅμως μὲ τὴν ἦτταν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ παρὰ τὴν Κορώνειαν. Κατόπιν τούτου αἱ Ἀθῆναι ἀπώλεσαν τὸν ἑλεγχον τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος γενικώτερον, ἡ Εὐβοία ἐπανεστάτησεν, οἱ Μεγαρεῖς ἀπέστησαν τῆς συμμαχίας σχεδιάζοντες μάλιστα τὴν ἐκδίωξιν τῆς Ἀθηναϊκῆς φρουρᾶς, τέλος δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἡγούμενος Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ ἀνεφανίσθη ὥς ὑποστηρικτῆς τῶν στασιαστῶν πρὸς τῆς Ἀττικῆς λεηλατήσας τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὸ Θριάσιον Πεδίον.

Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐξορίστων Εὐβοέων εἰς τὴν μάχην τῆς Κορωνείας ὑπῆρξε τὸ προανάγκουσμα τῆς ἐκραγείσης ἐπὶ τῆς νήσου ἐπαναστάσεως· οἱ ἐξόριστοι οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν νῆσον, ὅταν ὁ Τολμίδης ἐγκατέστησε κληρούχους ἐπὶ τῆς Εὐβοίας, ἡ δὲ ἐπανάστασις ἠκολούθησε τόσον γρήγορα μετὰ τὴν ἐν Βοιωτίᾳ νίκην ὥστε ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Βοιωτίαν σπεύδων πρὸς καταστολὴν τῆς ἐξεγέρσεως. Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις παρουσίαζε πολλὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὸν ἄλλον Βοιωτικὸν καὶ Χαλκιδικὸν πόλεμον, ἐξήκοντα ἔτη προηγουμένως. Ἐξ ἄλλου τὴν ὥρην ὁ Περικλῆς δὲν εἶχε προφθάσει κἀν νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Εὐβοίαν ὅταν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν πιεζόμενος ἐκ τῆς Μεγαρικῆς ἀποστασίας καὶ τῆς Σπαρτιατικῆς εἰσβολῆς. Καὶ πάλιν τὰ Σπαρτιατικὰ στρατεύματα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν, ἀπεχώρησαν ἐκ τῶν συνόρων τῆς Ἀττικῆς χωρὶς νὰ δώσουν μάχην. Τώρα λοιπὸν ὁ Περικλῆς ἐστηρίζετο εἰς τὸ προηγούμενον κατόρθωμα τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐπίστευον ὅτι ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς ἐδωροδόκησεν τὸν σύμβουλον τοῦ Βασιλέως καὶ διεδίδετο ὅτι διέθετε ἐτησίως δέκα τάλαντα διὰ νὰ δωροδοκῇ τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης διὰ νὰ ἀδρανοῦν δεικνύοντες τὴν εὐαρέ-

σκειάν των πρὸς τὰς Ἀθήνας. Οὕτως ἢ ἄλλως ὁ Περικλῆς ὤφειλε πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Εὐβοίαν, νὰ συμπληρώσῃ τὴν καθυπόταξιν, νὰ τακτοποιήσῃ τὰς ὑποθέσεις του καὶ τελικῶς τὸν χειμῶνα τοῦ 446/5 π.Χ. συνωμολόγησε τὴν « τριακονταετὴ εἰρήνην » μετὰ τῆς Σπάρτης, οἱ ὅροι τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν δυσμενεῖς διὰ τὰς Ἀθήνας.

Πολὺ σημαντικὴ εἶναι ἡ τακτοποιήσις τῶν Εὐβοϊκῶν ὑποθέσεων, ἀποκαλύπτουσα σαφῶς τὴν πολιτικὴν τοῦ Περικλέους. Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου εἶχε μεγάλην ἰσχύν, αἱ δὲ πρὸς τοὺς Χαλκιδεῖς παρασχεθεῖσαι ἐγγυήσεις, προερχόμεναι ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἦσαν τόσον δίκαιαι ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν. Οἱ Χαλκιδεῖς πάλιν, ἔπρεπε νὰ ὀρκισθοῦν περὶ προσφορᾶς ἀπολύτου συμμαχίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι τοὺς ἔδωσαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικάζουν μόνοι τὰς ὑποθέσεις των, καὶ μόνον μεγάλαι δίκαι θὰ ἐξεδικάζοντο εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐὰν αἱ Ἀθήναι ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐπιβάλλουν παρομοίας μονομερεῖς συμφωνίας καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέλη τῆς συμμαχίας, τότε θὰ ἦδυνάμεθα πράγματι νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μιᾶς ἀπολύτου Ἀθηναϊκῆς Ἡγεμονίας.

Ἡ ἀπώλεια τῆς ναυτικῆς βάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὑπῆρξεν ἡ σοβαρωτέρα συνέπεια τῆς ἀποστασίας τῶν Μεγάρων. Ὁ κυριώτερος ὅρος τῆς μετὰ τῆς Σπάρτης εἰρήνης, ἦτο ἡ παραίτησις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ πάσης ἀπαιτήσεώς των ἐπὶ τῶν Μεγάρων, τῆς Τροιζῆνος καὶ τῆς Ἀχαΐας, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Πολὺ δυσάρεστος διὰ τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξε ἐξ ἄλλου ἡ ἐμμονὴ τῆς Σπάρτης διὰ τὴν « αὐτονομίαν » τῆς Αἰγίνης καὶ διὰ τὸ δικαίωμα τῶν Μεγαρέων νὰ διεξάγουν ἐλευθέρως τὸ ἐμπόριον. Μὲ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ὄρων αὐτῶν ἔσβησεν καὶ τὸ ὄνειρον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως καταστοῦν μία ἡπειρωτικὴ ἡγεμονία καὶ ὅπως ἐλέγχουν ἐνεργῶς τὴν Δυτικὴν πολιτικὴν. Πάντως ἡ Σπάρτη δὲν ἐπεδίωξε νὰ ἀναιμιχθῇ εἰς τὰ ἔσωτερικὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἡγεμονίας, ἠνέχθη τὴν σύναψιν νέων συμμαχιῶν πρὸς πόλεις καὶ νήσους οὐδετέρας ἀκόμη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέτρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ἀκολουθήσουν αὐστηροτέραν ναυτικὴν πολιτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν ὅλας των τὰς δυνάμεις πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἡγεμονίας των ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου.

Μοναδικὴ ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Δυτικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξεν ἡ ἰδρυσις τῶν Θουρίων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν, πανελληνίου ἀποικίας ἡ ὁποία κατέστη περίφημος λόγῳ τῶν διακεκριμένων ἰδρυτῶν της καὶ μερικῶν ἐποίκων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρονται ὁ μάντις Λάμπων, ὁ ἀρχιτέκτων Ἰππόδαμος, ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος, ὁ ρήτωρ Λυσίας, ἀκόμη δὲ καὶ ὁ πολιτικὸς Θουκυδίδης. Ἡ ἰδρυσις μιᾶς νέας « Συβάρεως » εἶχεν ἀποφασισθῇ πρὸ τῆς μάχης τῆς Κορωνεΐας καὶ τῶν μετέπειτα ἐπιπλοκῶν αὐτῆς. ἐνῷ αἱ Ἀθήναι ἤλεγχον ἀκόμη τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἀργότερον ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἐγκατελείφθη, διότι αἱ Ἀθήναι ἤθελον νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ τριακον-

ταετὴς πρὸς τὴν Σπάρτην εἰρήνην δὲν ἡμποδίζεν αὐτὰς εἰς τὴν ἀνάληψιν πρωτοβουλίας καὶ διενέργειαν ἐπιχειρήσεως. Τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν ὑπεγράφησαν συμφωνίαι μὲ τὸ Ρήγιον καὶ τοὺς Λεοντίνους, συμφωνίαι αἱ ὁποῖαι θὰ ἀνεωάνοντο τὴν παραμονὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἀπέβησαν ἀποφασιστικαὶ κατὰ τὴν μεγάλην Σικελικὴν ἐκστρατείαν.

Ἐξετάζοντες τὴν κατάστασιν ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν περιοχῶν ἀπὸ τῆς Σικελίας μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, παρατηροῦμεν ὅτι ἐπεκράτει εἰρήνη μετὰ τῆς Περσίας καὶ τῆς Καρχηδόνας, αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἡσύχαζον, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ πνεύματα εἶχον εἰρηνεῦσαι μετὰ τὸν ὁστρακισμόν τοῦ Θουκυδίδου τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 443 π.Χ. Κατὰ ταῦτα ἐπεκράτει γενικὴ εὐημερία, τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ὁποίας ἀπετέλει ἡ ἀνέγερσις μεγαλοπρεπῶν κτηρίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ πρώτη διατάραξις τῆς Εἰρήνης προῆλθεν ἐκ δύο παλαιολόγων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Μιλήτου καὶ τῆς Σάμου. Αἱ δύο πόλεις ἐφιλονίκουν περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Πριήνης, κειμένης βορείως τῆς Μιλήτου καὶ ἀκριβῶς πρὸς νότον τῶν Σαμιακῶν κτήσεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἦτο μία ἀπλὴ συνοριακὴ διαμάχη, ἐδημιούργησε ὅμως πολιτικὰς ἐπιπτώσεις, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις τῆς Μιλήτου ἦτο δημοκρατικὴ, ἡ δὲ Σαμιακὴ ὀλιγαρχικὴ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλήθησαν ὡς διαιτηταὶ ὑπὸ τῆς ἀσθενεστεράς μερίδος, δηλαδὴ τῶν Μιλησίων, καὶ ἐφάνησαν νὰ ὑποστηρίζουν αὐτούς, εἴτε ἐπειδὴ ἡ ἀπαίτησις των ἦτο ὀρθή, εἴτε ἐπειδὴ ἦσαν καὶ αὐτοὶ δημοκρατικοί, εἴτε τέλος ἐπειδὴ ἡ Ἀσπασία, ἡ φίλη τοῦ Περικλέους, ὑπεστήριξε τὴν ὑπόθεσιν των. Ἡ Σάμος ἠρνήθη νὰ ὑποταγῇ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαιτησίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν, στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ὅρων τῆς συμμαχίας, νὰ λήξῃ ἡ διαμάχη καὶ νὰ συζητηθῇ ἡ ὑπόθεσις ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου. Ἡ σοβαρότης τῆς καταστάσεως κατεδείχθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Περικλῆς μετέβη αὐτοπροσώπως ἐπὶ τόπου μὲ τεσσαράκοντα πλοῖα, ἐφρόντισε νὰ ἐπιβληθῇ δημοκρατία εἰς τὴν Σάμον, παρέλαβε πεντήκοντα ἄνδρας καὶ πεντήκοντα παῖδια ἐκ τῶν ἐπιφανεστερῶν οἰκογενειῶν ὡς ὁμήρους εἰς τὴν Λήμνον καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καταλείπων εἰς Σάμον μόνον μίαν μικρὰν φρουράν. Μία μερὶς τῶν Σαμίων ὀλιγαρχικῶν ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Πέρσου σατράπου Πισσοῦθου, συνέλεξαν μὲ ἰδικά του χρήματα μισθοφόρους, διεπραιώθησαν μὲ 700 ἄνδρας ἐπὶ τῆς νήσου, ἀνέτρεψαν τοὺς κρατοῦντας, ἀπληλευθέρωσαν τοὺς ἐπὶ τῆς Λήμνου ὁμήρους των, παρέδωσαν τοὺς δημοκρατικοὺς ἀρχηγούς καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν φρουράν εἰς τὸν σατράπην καὶ παρεσκυάζοντο διὰ πόλεμον πρὸς τὴν Μίλητον.

Ἡ ἐπιχείρησις αὕτη δὲν ὑπῆρξεν μόνον μία πραγματικὴ ἐπανάστασις, ἀλλὰ ἀπέβη πρὸς τούτοις ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνος, εἰσάγουσα τοὺς Πέρσας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ὑποθέσεις. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Περικλῆς ἡγούμενος ἰσχυρὰς δυνάμεως, ἀποτελουμένης ἐξ Ἀθηναϊκῶν, Χιακῶν καὶ Λεσβίων πλοίων ἐναυ-

μάχησε πρὸς τοὺς Σαμίους καὶ ἐπολιορκήσῃ τὴν πόλιν των. Ἐνῷ ὁμως ἔπλεε πρὸς τὴν Καρίαν διὰ τὴν συναντήσῃ τὸν Φοινικικὸν στόλον, οἱ Σάμιοι ἐπεχείρησαν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν, διασπάσαντες τὴν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκίαν τῆς νήσου. Ἐχρειάσθη λοιπὸν νὰ λάβῃ ὁ Περικλῆς ἐπικουρίας Ἀθηναϊκὰς καὶ συμμαχικὰς ἐνισχύσεις πρὶν ἐπιτύχῃ τὴν συνθηκολόγησιν τῆς Σάμου. Ἡ νῆσος ἠναγκάσθη νὰ καθαιρέσῃ τὰ τεῖχη της, καὶ νὰ δώσῃ ὁμήρους, νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον της, καὶ νὰ πληρώσῃ ὡς ἀποζημίωσιν δύο χιλιάδας τάλαντα κατὰ τὸ διάστημα τῶν προσεχῶν ἐτῶν. Ἡ ἐπιχείρησις αὕτη διήρκεσεν σχεδὸν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἀπεκάλυψεν τοὺς κινδύνους, οἱ ὅποιοι ἐδημιουργήθησαν μὲ τὴν διοργάνωσιν τῆς ἡγεμονίας καὶ τὴν ἐπιδιώξιν πολιτικῆς ὁμοιομορφίας. Αἱ Ἀθήναι ἔτρεφον πάντοτε συμπάθειαν πρὸς τὸ ἰδικὸν των σύστημα διακυβερνήσεως καὶ εἶχον εὐνόησει τὴν ἀνάπτυσιν τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς συμμαχικὰς πόλεις. Τώρα ὁμως ἤρχισαν πλέον νὰ ἐπιμένουν εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς.

Ὁ Σαμιακὸς πόλεμος ἐπροξένησεν σοβαρὰν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διότι ὑπῆρξε μακρὸς, δαπανηρὸς καὶ αἱματηρὸς. Ἀρχηγὸς τῶν Σαμίων ἦτο ὁ φιλόσοφος Μέλισσος, τῶν Ἀθηναίων δὲ ἐκτὸς τοῦ Περικλέους καὶ ὁ Ἄγων, ὁ Φορμίων καὶ ὁ τραγικὸς ποιητὴς Σοφοκλῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς ἐξεφώνησε τὸν Ἐπιτάφιον τῶν πεσόντων Ἀθηναίων καὶ συμμάχων. Ἐγένετο δὲ ἡ λυπηρὰ παρατήρησις ὅτι ἀπέθανον μαχόμενοι ἑναντίον Ἑλλήνων καὶ δὴ Ἰώνων. Τέλος, αἱ πληγαὶ τοῦ πολέμου ἐπουλώθησαν, τὸ παραδείγμα του ἀπέβη μάθημα δι' ἀμφοτέρας τὰς παρατάξεις καὶ οὐδεμία ἀξιόλογος ἐξέγερσις ἐσημειώθη πλέον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς συμμαχίας, μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου φυσικὰ, ὁπότε ἐστασίασεν ἡ Λέσβος. Ἐκτοτε οἱ Σάμιοι παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ σύστημα τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας.

Ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, τὸ 437 π.Χ. κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀποκτήσουν ἐπὶ τέλους μίαν βάσιν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Στρυμόνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχον ἤδη ἐπιχειρήσει ἀνεπιτυχῶς πρὸ τριᾶκοντα περίπου ἐτῶν. Ἡ νέα ἀποικία ἰδρύθη εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἐννεά Ὀδοί, ἡ ὁποία μετωνομάσθη προσφώνως Ἀμφίπολις. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἄγωνος μία μικρὰ ὁμὰς Ἀθηναίων καὶ συμμάχων ἐκ τῶν παρακειμένων πόλεων καὶ χωρίων, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, σημαντικώτατον ἀπὸ στρατιωτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως. Ἡ περιοχὴ ἦτο πλουσία εἰς ξυλείαν καὶ πολύτιμα μέταλλα, ἡ δὲ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος μεταξὺ τῶν ἐξελισσομένων περιοχῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἡ Ἀμφίπολις παρέμεινε πάντοτε προσφιλεῖς εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐθεωρεῖτο ἀπόκλιμα ἀντάξιον τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους. Τόση ἦτο ἡ σημασία τὴν ὁποίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέδιδον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ὥστε ὅταν κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀπώλεσαν αὐτήν, δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξορίσουν, ὡς ὑπαί-

τιον, τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀπέδωκε τὴν Ἀμφίπολιν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους κατέστη διάσημος.

Συχνὰ διατυποῦται ἡ γνώμη, ὅτι αἱ Ἀθήναι τοῦ Περικλέους ἦσαν μία ἡγέτις δύναμις μὲ ἐπιθετικὰ σχέδια ἐπιτυχάνουσα τῶν σκοπῶν της μόνον διὰ στρατιωτικῶν μέσων, μία ἀπειλὴ τόσον διὰ τοὺς ἐχθρούς της, ὅσον καὶ διὰ τὰς οὐδετέρας ἢ συμμάχους πόλεις. Ἴσως ὑπ' αὐτὴν τὴν μορφήν αἱ Ἀθήναι νὰ παρουσιάσθησαν ἐνώπιον τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀντιπάλου πόλεως, τῆς Κορίνθου, ἰδίως δὲ ὅταν ἐβοήθησαν τὴν Κέρκυραν νὰ ἀντεπεξέλθῃ ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν κυριαρχικῶν βλέψεων τῆς Κορίνθου. Ἡ πραγματικὴ ὁμως εἰκὼν εἶναι τελείως διαφορετικὴ. Αἱ Ἀθήναι εὐεργετηθεῖσαι ἐκ τῆς εἰρήνης περισσότερον ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ἐπεδίωκον εἰς τὴν πραγματικότητά τὴν εἰρήνην μᾶλλον ἢ τὸν πόλεμον. Βέβαια διέκοψαν τὰς σχέσεις τῶν πρὸς τὴν Σπάρτην μετὰ ἀπὸ τὴν ταπεινώσιν των εἰς τὴν Ἰθώμην ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἤτταν τῆς Τανάγρας εἰσηγήθησαν τὴν συνομολόγησαν εἰρήνης, ἃν καὶ ἡ θέσις των δὲν ἐνισχύετο ἐξ αὐτῆς. Εὐτυχῶς γὰρ ἐπηκολούθησεν ἡ νίκη παρὰ τὰ Οἰνόφυτα καὶ ἡ ναυτικὴ ἐπίδειξις τοῦ Τολμίδου καὶ τοῦ Περικλέους. Δέκα καὶ τρία ἔτη ἀργότερον αἱ Ἀθήναι καὶ πάλιν προέβησαν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ ἀποτέλεσμα τὴν Τριακονταετῇ Εἰρήνῃ. Καὶ δὲν ἐπράξαν τοῦτο ἐπειδὴ ἡττήθησαν εἰς τὴν Κορώνειαν, ἀλλὰ ἐξ εἰλικρινοῦς διαθέσεως, παρὰ τὴν ἀνάγκην καταστολῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Εὐβοέων καὶ ἀποφυγῆς τῆς Σπαρτιατικῆς ἐισβολῆς εἰς τὴν πόλιν των. Ἡ κατάπνιξις ἐξεγέρσεως συμμάχου πόλεως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπίθεσις, ἰδίως ἀφ' ὅτου αἱ Ἀθήναι, τοῦλάχιστον κατ' ὄνομα, ἐνέηργον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς συμμαχίας ἐν ἰῶ συνόλῳ της. Ἀπὸ τῆς μεταβολῆς λοιπὸν τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας εἰς Ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 455 π.Χ., μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, αἱ Ἀθήναι τοῦ Περικλέους ἠκολούθουν φιλειρηνικὴν πολιτικὴν καὶ ἡ εἰρήνη θὰ παρετεινέτο ἐὰν οἱ Σπαρτιάται δὲν εἰσέβαλλον εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Τὰ αἷτια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἡ προσωπικὴ εὐθύνη τοῦ Περικλέους ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, εἵλκυσαν τὸ ἐνδιαφέρον ὅχι μόνον τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐμελέτησαν ὅλας τὰς δυνατὰς λύσεις, ἀπὸ τῶν ἀσημάντων μέχρι τῶν πλέον σημαντικῶν καὶ αἱ ἀσήμαντοι μὲν ἦσαν προφανεῖς ἀλλ' ὅχι ἀποφασιστικαί, ἐνῶ αἱ σημαντικαὶ ὑπῆρξαν ἀποφασιστικαὶ ἀλλ' ὅχι ἐμφανεῖς. Ἐχοντες ὑπ' ὅψιν ὅλα τὰ ἀναφερθέντα αἷτια καὶ τὰς γενομένας ἐπιχειρήσεις δυνάμεθα οὐ μόνον νὰ ἀνασκοπήσωμεν ἱστορικῶς τὴν κατάστασιν κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου ἐξετάζοντες αὐτὴν ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γνώμης πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετήσωμεν ἀκόμη γενικώτερον τὸ πρόβλημα τῶν αἰτίων οἰουδῆποτε πολέμου. Καὶ τοῦτο

διότι αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον εἶδε τὸν πόλεμον ὁ μέγας ἱστορικὸς Θουκυδίδης καὶ παρέδωσε πρὸς μελέτην εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἀναγνώστας του, ὅσας ἢ κατὰστάσεις ἑνὸς κράτους ὁμοίαζε πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων κατ' αὐτὰ τὰ μοιραῖα ἔτη.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν δραματικὴν πορείαν τῶν γεγονότων, ὅπως πραγματικῶς ἐξεκίχθησαν καὶ κατέστησαν εἰς ὅλους γνωστά, ἀρχίζοντες ἐκ τῆς μοιραίας αἰτήσεως τῶν Κερκυραίων πρὸς σύναψιν συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ἀπολύτως εἰς θέσιν νὰ ἀπορρίψουν τὴν αἴτησιν αὐτήν, ἂν καὶ ἡ νέα συμμαχία ἀντέβαινε, πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦλάχιστον τῆς « Τριακονταετοῦς Εἰρήνης ». Μία τοιαύτη ἄρνησις θὰ ἐσήμαινε ὅτι αἱ Ἀθῆναι διεκήρυσσον τὴν μείωσιν τῆς ἰσχύος τῶν καὶ ὅτι πτοοῦνται ἐκ τῆς ἀπειλῆς τοῦ πολέμου. Ἀφ' ὅτου λοιπὸν συνήφθη ἀμυντικὴ συμμαχία (καλουμένη ἐπιμαχία, ὅχι συμμαχία) καὶ ἀπέπλευσε μέρος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, ἠκολούθησεν σειρά δόλοκληρος γεγονότων, τὰ ὅποια ἐπέφερον τελικῶς τὸν πόλεμον. Ἀρά γε αἱ Ἀθῆναι ἀνέμενον τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ὅταν ἔλαβον τὴν ἀπόφασίν των; Ἀναμφιβόλως προεβλέπετο ὑπὸ μερικῶν, ἐνῶ ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἡ ἐπίδειξις καὶ μόνον τῆς δυνάμεως θὰ ἐφόβιζε τοὺς Κορινθίους. Ἡ ἐπιτυχία τοὺς ἐνεθάρρυνεν καὶ τότε ἠθέλησαν νὰ προβοῦν εἰς νέαν ἐπίδειξιν δυνάμεως, ἀπαιτοῦντες παρὰ τῆς Κορινθιακῆς ἀποικίας Ποτιδαίας, ὅπως διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν τῆς πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ κατεδαφίσῃ τμήμα τῶν τειχῶν τῆς χρησιμεύον πρὸς ἀνάκρουσιν ναυτικῆς ἐπιδρομῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠρνήθησαν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ποτιδαίας, ὅπως ἀνακαλέσουν τὰς διαταγὰς των. Τότε οἱ Ποτιδαῖται ὅπως καὶ πολλαὶ ἄλλαι Χαλκιδικαὶ πόλεις ἐξηγέρθησαν ἀναφανδόν, λαβόντες βοήθειαν ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κόρινθον, ὑπόσχεσιν δὲ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι θὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀπὸ δεκαετίας, μετὰ τὸν Σαμακὸν πόλεμον, μεγάλη ἐξέγερσις Ἑλληνικῆς πόλεως καὶ φυσικὰ ὑπεύθυνος τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἐθεωρήθη ἡ ἀκαμψία τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς. Τὰς δυσαρέστους συνεπείας τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς ὑπέστησαν κυρίως οἱ Κορίνθιοι, διὰ τοῦτο καὶ ἐβίασαν τὴν Σπάρτην νὰ διακηρύξῃ τὴν διάλυσιν τῆς « Τριακονταετοῦς Εἰρήνης ». Οὕτω ἐδημιουργεῖτο κατάστασις πολέμου μεταξὺ Σπάρτης καὶ συμμάχων τῆς ἀφ' ἑνός, καὶ Ἀθηνῶν καὶ συμμάχων ἀφ' ἑτέρου.

Τό αἷτημα τῶν Κορινθίων ὑπεστηρίχθη ὑπὸ πολλῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης, ἰδιαιτέρως δὲ ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν καὶ Μεγαρέων· διότι οἱ μὲν Αἰγινῆται ἦσαν δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ἀναμειξεως τῶν Ἀθηναίων εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις των, οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἀντιθέτως ἐξανέστησαν λόγφ τοῦ ἀποκλεισμοῦ των ἀπὸ ὅλας τὰς Ἀθηναϊκὰς καὶ συμμαχικὰς ἀγοράς. Οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ κατὰ τῶν Μεγαρέων ψηφί-

σματος ἐπιθυμοῦντες νὰ τιμωρήσουν αὐτούς, διότι διὰ τῶν ὄρων τῆς « Τριακονταετοῦς Εἰρήνης » ὑπεχρεώθησαν νὰ παραιτηθοῦν τῆς κυριαρχίας των ἐπὶ τῶν γειτονικῶν Μεγαρικῶν λιμένων. Κατ' ἀρχὴν λοιπὸν προέβησαν εἰς ἀντίποινα προσπαθήσαντες νὰ ὑποτάξουν τὰ Μέγαρα διὰ τοῦ λιμοῦ, οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἔπραττον ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ἐνοχλήσῃ καὶ νὰ προσβάλλῃ τοὺς 'Αθηναίους· παρεῖχον δηλαδὴ ἄσυλον εἰς τοὺς φυγάδας ἐξ 'Αθηνῶν δούλους, πιθανῶς μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοὺς ἐνθαρρύνουν εἰς τὴν πράξιν αὐτήν, ἐκαλλιεργουν κτήματα κείμενα μεταξὺ 'Ελευσίνος καὶ Μεγάρων διαφιλονικούμενα καὶ ἱερά, ἡ γῆ δὲ αὕτη ἐκαλεῖτο 'Οργάς· τέλος συνέβη νὰ ἀποθάνῃ ἡ ἐφορευθῆ εἰς τὰ Μέγαρα εἰς 'Αθηναῖος κῆρυξ καὶ οὕτω ἐπροξενήθη τὸ τελευταῖον ρῆγμα εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων σχέσεις, διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 'Αθηναϊκοῦ ψηφίσματος, τὸ ὁποῖον ἐπέβυλε νὰ εἰσβάλλουν δύο φορὰς τὸ ἔτος εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἀπηγόρευεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου εἰς τοὺς πολίτας νὰ ἔλθουν, ἀκόμη καὶ δι' ἀπλὴν ἐπίσκεψιν, εἰς τὰς 'Αθήνας.

Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς αἰτιάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν ἀπολύτως δικαιολογημέναι, οἱ Σπαρτιᾶται ἤξιουν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Περικλέους, ἐπειδὴ ἡ μητέρα του ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπικατάρατον οἰκογένειαν τῶν 'Αλκμεωνιδῶν (ὡς καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Κίμωνος ὄντες τῆς ἰδίας καταγωγῆς)· οἱ 'Αθηναῖοι ὅμως ἀπήντησαν ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται δὲν εἶχον τιμωρηθῆ ἀκόμη διὰ τὸν φόνον τοῦ βασιλέως των Πausανίου. Εἰς τὰς 'Αθήνας ἐψιθυρίζετο, καὶ δυστυχῶς ὑπῆρχε κάποια ἀλήθεια εἰς τὰς διαδόσεις αὐτάς, ὅτι ὁ Περικλῆς προσεκάλεσε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ προσωπικῶν ἢ οἰκονομικῶν θεμάτων. Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι πράγματι ἀντεμετώπιζε δυσκολίας καὶ εἶχε πλήρη γνῶσιν αὐτῶν, ὅταν, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου ὠμίλησεν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου. Ἐγνώριζε ὅτι ἦτο εὐκόλον μὲν νὰ ἐξεγείρῃ τὴν λαϊκὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, δύσκολον ὅμως ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐκβασιν αὐτοῦ, ἰδίως ἐὰν τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἦτο εὐνοϊκόν. Τότε οἱ 'Αθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀποπέμψουν τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Σπάρτης λέγοντες ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ προβοῦν εἰς διαπραγματεύσεις ὅχι ὅμως καὶ νὰ παραδοθῶν. Τέλος ἐπῆλθεν ἡ ἐπίθεσις τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Πλαταιῶν, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ πρώτη πολεμικὴ πράξις.

Ὁ Θουκυδίδης εἰς τὴν ἱστορίαν του παραδέχεται ὅτι πρῶτοι οἱ Σπαρτιᾶται ἤρχισαν τὸν πόλεμον, ἐπιμένει ὅμως ὅτι προέβησαν εἰς τὴν πράξιν αὐτὴν φοβούμενοι τὴν αὐξανομένην δύναμιν τῶν 'Αθηνῶν. Εἰς τὴν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας τῶν 'Αθηνῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πεντηκονταετίας, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν μεγάλων Περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπισημαίνει τὰς διαφόρους βαθμίδας ἀναπτύξεως τῶν 'Αθηνῶν καὶ παραδέχεται ὅτι τελικῶς κατέστησαν ἐπιφοβοί. Ἡ σημασία τῆς γνώμης αὐτῆς ἔγκειται περισσότερον εἰς τὸν καθο-

λικόν της χαρακτήρα παρὰ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων· διότι ἡ ἔξαιρετική ἀνοδος τῶν Ἀθηναίων τοῦ Περικλέους κατέστησε τὸν πόλεμον ἀναπόφευκτον, ἓνα πόλεμον ὁ ὁποῖος ἔληξε μὲ τὴν ἥτταν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν ἰδανικῶν τοῦ Περικλέους, τὰ ὁποῖα μὲ τόσῃ σαφήνειαν καὶ λιτότητα περιέγραψεν εἰς τὸν πρῶτον Ἐπιτάφιον: « Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μυλακίας ».

Καὶ ἡ μὲν ἔκρηξις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους του, ἡ ἔκβασις ὅμως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀφρονος Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐγκαταλείψουν παρ' ὅλας τὰς προειδοποιήσεις τοῦ Περικλέους, νὰ μὴ ἐπιχειροῦν δηλαδὴ διὰ τοῦ πολέμου νέας κατακτήσεις καὶ νὰ μὴ ἐκτίθενται εἰς περιττοὺς κινδύνους. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν ἠκολούθησαν καθόλου τὰς συμβουλὰς του καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους. Ὁ Ἀθηναῖκός λαὸς εἶχε συνηθίσει εἰς τὰς συνεχεῖς ἐπιτυχίας καὶ τὴν διαρκῆ ἀνοδον, ὅταν ὅμως τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου ἐπέφερε νέας τالαιπωρίας, δηλαδὴ τὴν ἔξωθεν ἐπίθεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τὴν ἔσωθεν ἐρήμωσιν διὰ τοῦ λοιμοῦ, ἐθεώρησαν τὸν Περικλέα προσωπικῶς ὑπεύθυνον καὶ ἐσκέπτοντο νὰ προτείνουν εἰς τὴν Σπάρτην εἰρήνην. Τότε ὁ Περικλῆς προέτρεψεν νὰ ὑπολογίσουν περισσότερον τὸ γενικὸν καλὸν ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν εὐτυχίαν, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέδρασαν παύοντες αὐτὸν ὥς στρατηγὸν καὶ τιμωρήσαντες αὐτὸν διὰ προστίμου. Ὅταν μετ' ὀλίγον τὸν ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν ἐπρόφθασε νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ πάλιν τὴν πατρίδα του ὑποκίψας εἰς τὸν λοιμόν.

Κατὰ τὴν ἀνασκόπῃσιν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὁ Θουκυδίδης παρατηρεῖ ὅτι ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ μέγας στρατηγὸς ἐπέτυχε νὰ συγκρατήσῃ τὴν πόλιν διὰ μετριοπαθοῦς καὶ ὁρθῆς πολιτικῆς, ἡ ἔκρηξις δὲ τοῦ πολέμου εὗρε τὰς Ἀθήνας προητοιμασμένας διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κινδύνων. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν του αἱ Ἀθήναι ἦσαν κατ' ὄνομα δημοκρατικά, οὐσιαστικῶς ὅμως ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ ἀρίστου πολίτου των.

A. E. RAUBITSCHKE